

INTERIORITA, EXTERIORITA, VÝRAZ PODĽA ADOLFA PORTMANNA

BERTRAND PRÉVOST, Université Michel de Montaigne – Bordeaux 3

PRÉVOST, B.: Interiority, Exteriority and Appearance in Adolf Portmann
FILOZOFIA 68, 2013, Supplementary Issue No 1, p. 82

The paper deals with appearance as conceived by A. Portmann. His understanding of appearance is not limited neither to the exteriorization of interiority, not to a sheer and simple exteriority. On the contrary, appearance in itself is a description of a unique dynamics of interiorization: The process of expression is not advancing from inside out; interiority is attributed to everything. Since it is not the subject of perception, from whom this interiority can be “borrowed,” we are left with the idea of an *interiority without subject* or pre-subjective interiority.

Keywords: Adolf Portmann – Unaddressed expression – Appearance in itself – Image

Od nástupu vedeckého a filozofického novoveku v 17. storočí pojem výrazu vo vedách o živote takmer nejestvoval. Je dobre známe, prečo to tak bolo: expresívne ontológie či metafyziky predstavovali brzdu pre rozvoj racionalizmu, keďže sa s nimi spájala myšlienka sily, ktorá je úzko spätá s okultnými, astrálnymi, magickými alebo božskými silami, ktoré novovek takmer úplne poprel, aby mohol hovoriť výlučne o *mechanike* síl. Výraz sa stal čímisi filozoficky zastaraným, pozornosť sa presunula na klasický pojem reprezentácie. Ani v umení nebol o nič výraznejší, keďže renesancia a klasicizmus pod pojem „výrazu“ zaradili otázku zobrazenia (*représentation*) vášní, takže výraz a reprezentácia sa stali takmer synonymami. A to už nevravíme o jeho súčasnej preexponovanej existencii a o komunikačnom leitmotíve v podobe vyjadrujúceho sa umelca (ba každého jednotlivca).

No aj tak výraz celkom nezmizol z vied o živote, ochotne mu bola pripísaná *psychologická* existencia: ak psyché nie je (alebo už nie je) jednou z mnohých charakteristík vlastných iba človeku, ľahko pochopíme, že zvieratám sa pripisuje schopnosť výrazu: *zvíra sa vyjadruje* rovnako ako človek. Vieme, že Charles Darwin o tom voľakedy napísal knihu *Prejavy emócií u človeka a zvierat* (1872) a že súčasná etológia vyniká v analýze mimiky a postojov, prostredníctvom ktorých sa vyjadrujú zvieratá. Darwinova teória je veľmi subtílna, keďže sa odvoláva na diskontinuitné princípy vedúce až k bránam freudovskej psychoanalýzy (najmä v prípade nevedomej pamäti). No výraz si u Darwina, ako aj u každého naturalistu, ponecháva subjektívne alebo subjektivistické založenie: vždy vyjadrujeme nejakú emóciu, „svoju“ emóciu (strach, hnev, lásku, veselosť, nežnosť...), čo zakaždým predpokladá pohyb exteriorizácie, teda od psychickej interiority (nezáleží či vedomej alebo nevedomej) k telesnej, mimickej, gestickej, ale tiež chromatickej, zvukovej, ba pachovej exteriorite...

Vedy o prírode sa v tomto smere nevyznačujú prílišnou originalnosťou, pretože len preberajú rovnaký princíp (alebo ide o paralelný pohyb), aký dominoval v teórii umenia prinajmenšom od čias talianskej renesancie: výraz je vyjadrením vášní, teda viditeľným prejavom neviditeľných a vnútorných pohybov duše (vášní) prostredníctvom vonkajších telesných pohybov. Problémom je, že táto dichotómia medzi dvoma priestormi pohybu, vnútorným a vonkajším, núti nevšimáť si ohromné množstvo estetických alebo „expresívnych“ fenoménov, keďže výraz pravdepodobne nemožno ohraničovať tým, čo práve opisujeme. V prvom rade sa tu stretávame so znevážením akejkoľvek formy exteriority a s rozohraním protikladu medzi autentickosťou vnútorného bytia a neautentickosťou vonkajšieho javenia.

Švajčiarsky zoológ Adolf Portmann sa neprestával stavať proti tejto „pomerne rozšírenej koncepcii, podľa ktorej vonkajšok zvieratá slúži na udržiavanie toho základného, teda vnútorného systému, tým, že zabezpečuje potravu a pohyb, vyhýba sa nepriateľom a zbližuje pohľavia. (...) Telo zvieratá sa napokon považuje iba za ‚fyziologické vreco‘, ako sa vyjadril historik umenia Henri Focillon. Vonkajšia forma je už iba nástrojom a obalom vnútorných orgánov; jej štruktúry sú iba vonkajším prejavom útrobov“ (Portmann 1961). Otázka psychickej interiority je potom celkom nepodstatná: ráta sa už iba *priestorové* prepojenie vnútrajška a vonkajška. No predsa, aj keď ostaneme pri týchto extenzívnych pojmoch, rýchlo zistíme, že vonkajšia forma zvieratá hrá rozhodujúcu úlohu v stupni druhového (ba aj individuálneho) odlišenia. Portmannovi vďačíme za sformulovanie princípu, podľa ktorého „čím bližšie k povrchu sa nachádza daný orgán, tým sú rozdiely medzi druhmi výraznejšie (...) Čím sú rozdiely externejšie, tým sú charakteristickejšie; čím sú povrchnejšie, tým sú špecifickejšie“ (Portmann 1961, 208). Z morfológického hľadiska sú vnútorné rozdiely medzi orgánmi veľmi nevýrazné: stupeň tvarovej odlišnosti medzi ľudským srdcom a hovädzím srdcom nie je v porovnaní s vonkajšou tvarovou odlišnosťou týchto dvoch druhov (tvar končatín a ich celkové rozvrhnutie, farebnosť ochlpenia a ďalšie motívy...) ničím. Iný príklad: kostry tigra a leva sú si veľmi podobné, zatiaľ čo ich vonkajší zjav ani na sekundu neživí žiadnu pochybnosť o ich rozdielnosti. Iste, tieto morfológické poznámky nespochybňujú opozíciu vnútorného a vonkajšieho, ale nabádajú nás odlišiť pojem „interiorizovaného“ výrazu: výraz už neoznačuje pohyb od vnútrajška k vonkajšku, jestvuje tu totiž samostatná expresívna rovina, ktorá sa opiera výlučne o exterioritu, ide o výrazovosť, ktorá nesúvisí s vnútorným fyziologickým priestorom a nie je odvodená od vnútornej organizácie tela. Toto nekorešpondovanie, tento „kontrast medzi vnútorným tvarom a vonkajším tvarom“ (Portmann 1961, 204) v skutočnosti zodpovedá veľmi konkrétnym morfológickým poriadkom: navonok vládne takmer vždy symetrická organizácia foriem, zatiaľ čo vo vnútri sú orgány uložené asymetricky; vonkajšie časti tela majú často jasne vymedzené tvary, ktoré ich väčšmi či menej zreteľne odlišujú (chvost, hrebeň, chochol a najrôznejšie „prídavné“ tvary prispievajú k tejto morfológii výčnelkov); naopak, vnútorné orgány majú sklon zabrať všetok voľný priestor a znásobovať plochu, aby čo najväčšmi využili celý priestor (dalo by sa povedať: zvinutý vnútrajšok a rozvinutý vonkajšok); a ešte – ak nie najmä – vonkajšie plochy všetkých druhov, ale aj jednotlivcov sa odlišujú farbami a kresbou, zatiaľ čo vnútorné orgány majú takmer rovnaké zafarbenie a nemajú špecifickú kresbu.

V tejto súvislosti je veľmi výrečným príkladom priehľadných živočíchov, najmä tých, ktoré žijú v morských hĺbinách (medúzy, krevety, chobotnice...). Čo u nich pozorujeme? To, že ich vnútorné orgány majú všetky vlastnosti, ktoré pripisujeme vonkajším povrchom: symetrické usporiadanie, pozoruhodné a zavše rozmanité sfarbenie, ba dokonca kresbu. Táto „výnimka“ je naozaj zaujímavá, pretože celkom spochybňuje opozíciu vnútorných a vonkajších tvarov. Preukazuje sa tým, že aj keď opozícia medzi dvoma morfológickými poriadkami ostáva v platnosti, už netvorí oprávnenú deliacu čiaru medzi vnútrajškom a vonkajškom (hoci je toto delenie skutočne najbežnejšie). Už teda nezachovávame *extenzívne rozdelenie* na vnútorný priestor a vonkajší priestor, ale *intenzívne rozdeľovanie* medzi expresívne formy a iné, neexpresívne formy. Toto rozdeľovanie už nekopíruje opozíciu vnútorného a vonkajšieho (napríklad u priehľadných živočíchov), ale (prinajmenšom dočasne) sa viaže na estetické rozlíšenie medzi tým, čo Portmann nazýva „autentickým zjavom“ (*eigentliche Erscheinungen*)¹ a „neautentickým zjavom“ (*uneigentliche Erscheinungen*).

Preto mohol Portmann nanovo osnovať slovník interiority, pričom uvažuje o „bezrozmerovej interiorite“, keď vnútro nie je ani tak v protiklade k vonkajšku ako skôr k extenzívnemu, na časti deliteľnému priestoru:

„Musíme sa vystríhať, aby sme všetko, čo nám ponúka povrch, neznižovali na úroveň obyčajného ‚javenia‘, akoby išlo o nepodstatný nadbytok, o doplnok k pravdivejšiemu a autentickjšiemu ‚vnútru‘. Vnútro nie je nijakým spôsobom podstatnejšie alebo úctyhodnejšie než jav na nepriehľadnom a rozmanitom povrchu; interiorita živej bytosti je bezrozmernou realitou, ktorá nesídlí vo vnútornom priestore, ani nie je v strede priestoru, ale je skôr ‚aktívnym stredom‘, rovnako prítomnom v celom zvierati“ (Portmann 1965, tal. 1969, 24-25).

Interiorita tu neoznačuje priestorovú polohu, ale *vzťah* k priestoru, „spôsob bytia, ktorý je schopný vzťahu k svetu“. A ak fakt vonkajšieho javu podmieňuje tento vzťah, pričom „vedomie je iba možným aspektom“, tak aj rastlina – keďže sa nejako navonok javí – má svoju interioritu (Portmann 1958, fr. 1996, 156-157). Slávny Valéryho výrok o tom, že „to najhlbšie v človeku je jeho koža“, nebol nikdy taký oprávnený, pretože povrch sa tu chápe ako hĺbka, ide o expresívny povrch.

Nie je potom ťažké pochopiť, že z tohto hľadiska sa mení aj miesto, aké patrí povrchu, koži: už nie je iba membránou, ktorá zabezpečuje uzavretosť a ochranu organizmu, už nepredstavuje hranicu medzi vnútorným a vonkajším, či dokonca výmennú zónu. Stáva sa orgánom javenia alebo, presnejšie povedané: *nástrojom organizmu, ktorý mu slúži, aby sa javil*:

„Povrch zvierat'a, ktorý sa stal nepriehľadným, sa takto mení na nový orgán; spolu s ním sa rodí nová dvojdimenzionálna realita, ktorá je značne nezávislá od vnútorných orgánov. Takýto povrch už nie je iba ‚hranicou‘, obalom určeným na ochranu vnútorného pros-

---

¹ Ako pokračuje text, B. Prévost častejšie ako termín *výraz* používa v danom kontexte synonymný termín *zjav* (*appearance*), inak povedané vzhľad, výzor; pozn. prekl.

tredia alebo na zabezpečenie výmeny, inak povedané, mechanickým prostriedkom prežitia; naopak, mení sa na orgán s celkom novými možnosťami. (...) Nepriehľadný povrch nadobúda vlastnú hodnotu ako vitrína optických fenoménov“ (Portmann 1965, tal. 1969, 24).

To, čo robí všetky povrchové fenomény (koža, srst', perie, šupiny, kresba...) autenticky alebo suverénne expresívnymi, nie je teda to, že by zodpovedali vnútornému „pohybu“ alebo dispozícii, ktorá „sa vyjadruje“ na povrchu, ale to, že sú určené pohľadom: sú to *sentienda*, fenomény určené na cítenie, videnie. Treba však zdôrazniť, že presvedčenie o tomto určení nie je preludom nadšenca obdivujúceho prírodné krásy. Toto určení sa riadi ozajstnou morfológiou. Pozrime sa napríklad na to, ako sfarbenie peria zasahuje iba do jeho viditeľnej časti: spodná strana peria a tá jeho časť, ktorá je prekrytá okolitým perím, nie je pestro sfarbená. Alebo môžeme uviesť ako príklad Oudemansov jav: u mnohých pestrofarebných motýľov existuje ešte ďalšie sfarbenie, skryté pod krídlami, ktoré im slúži v čase odpočinku, keď sú oba páry krídiel zložené, na splynutie s prostredím. Ak v tejto odpočinkovej polohe kúsok vrchného krídla presahuje spodné krídlo, môžeme si všimnúť, že toto maskovacie sfarbenie sa nachádza práve na onom kúsku prečnievajúceho vrchného krídla, hoci ich sfarbenie a kresba sú rozdielne a hoci vrchné a spodné krídlo má rozdielnu ontogézu (Portmann 1958, fr. 1996, 131-134). Kontinuita kresby na oboch krídlach (podobne ako pri sfarbení peria) jasne ukazuje hru autentického zjavu: maskovanie je určené „pohľadom, zvedavému oku nepriateľa“ a práve jeho výrazové určenie vysvetľuje jeho špecifickú podobu (Portmann 1958, fr. 1996, 137).

Na tomto mieste je dôležité najmä to, aby sme si všimli, že Portmann zdôrazňuje samostatnosť výrazovej roviny, ktorá nie je závislá od vnútornej orgánovej roviny, od metabolickej roviny zachovania druhu (Portman ju často nazýva „štruktúrna“). Je však závislá od vonkajších podmienok? Áno, ak ju obmedzíme iba na úroveň viditeľnosti fenoménov, čiže na formu vonkajšej reprezentácie. Avšak práve Portmann sa nemohol uspokojiť s tým, že by pojem vonkajšieho zjavu ohraničil iba na princíp viditeľnosti foriem. Ak chceme uvažovať o expresívnosti živočíšnych foriem, expresívnosť musí predchádzať viditeľnosti alebo aspoň musí predchádzať *subjektívnemu vpísaniu* viditeľnosti. Inak povedané, hoci sú zvieracie výrazy expresívne – treba povedať, že jednoznačne expresívne – skrývajú v sebe paradox, že nie sú (nevyhnutne) určené na to, aby boli videné, a to aj vtedy, ak by boli celkom neprehliadnuteľné. Ich cieľom nie je recepcia, perceptívna reprezentácia; nie sú niekomu adresované alebo určené: Portmann veľmi pekne hovorí o „*zjave bez adresáta*“ (*unadressierte Erscheinungen*).

„Ako cudzokrajní diváci hľadáme na predstavenie tvarov a farieb živých tvorov, predstavenie konfigurácií, ktoré prekračujú to, čo je nevyhnutné pre prosté a jednoduché zachovanie života. Je tam toľko optických správ, ktoré sú posielané ‚do prázdna‘ bez zámeru dôjsť do nejakého cieľa. Je to sebareprezentácia, ktorá sa nevzťahuje na žiaden prijímajúci zmysel a ktorá sa jednoducho iba ‚javí‘“ (Portmann 1958, fr. 1996, 161).²

² Takmer identická pasáž je v *Die Tiergestalt* (Portmann 1961, 217). Pozri aj (Portmann 1961, angl.

Zúžené chápanie pojmu sebareprezentácie (*Selbstdarstellung*) mohlo viesť totiž k hrozbe rozporu: ako by sa dala táto prezentácia – inak povedané, zmyslový, minimálne vizuálny jav – odôvodniť u zvierat, ktoré nevidia alebo ktorých stupeň tvarového či farebného rozlišovania je takmer nulový? Ak sú mäkkýše takmer slepé, pre koho sú určené obdivuhodné vzory na ich ulitách? Ak hady vidia čierno-bielo (je to aj prípad mnohých iných zvierat, schopných vidieť v tme), komu sú určené bohaté pestrofarebné motívy, ktoré tak často zdobia ich kožu? Načo sú dobré extravagantné tvary a úchvatné farby zvierat žijúcich v hĺbinách oceánov, keď tu vládne úplná tma? Otázka určenia alebo adresnosti má zmysel iba v rámci subjektívneho alebo intencionálneho vnímania. Naopak, treba spolu s Portmannom povedať, že sfarbenie peria papagájov, kresby na ulitách, farby morských sasaniek, ktoré všetky sú výrazovými formami, vonkoncom *nie sú akýmkoľvek druhom predvádzania*³; prinajmenšom sú nezávislé od akéhokoľvek diváka. Nie sú určené „pre nikoho“, lebo zmyslom sebareprezentácie je *prezentovať sa*, a nie *reprezentovať sa* vo vnímaní nejakého subjektu. Túto anterioritu predvádzania pred divákom, výrazu pred vnímaním (prinajmenej pred subjektívnym vnímaním) možno zachytiť už v prírodnej histórii vývoja živých foriem, pretože, ako Portmann oprávnenne pripomína, autentické výrazové formy „museli existovať predtým, než sa objavilo prvé oko, a aj tak už boli príkladmi sebareprezentácie“ (Portmann 1958, fr. 1996, 154) a „hoci si selekcia tvarov a motívov okom, ktoré je generátorom obrazov, uchováva svoju podstatnú rolu, prvotná fáza tvorby motívov sa odohrala pred akoukoľvek možnosťou vizuálnej selekcie!“ (Portmann 1968, 13)

Dokážeme preto pochopiť, že bolo nevyhnutné vytvoriť tento neslýchaný pojem „neadresovaného zjavu“. Bolo potrebné poskytnúť priestor pre ideu prezentácie, inak povedané, poskytnúť priestor na reflexiu možnosti *zjavu de jure*. Táto možnosť nie je záležitosťou pohľadu mysle, a treba povedať, že Portmann mal filozofickú odvahu vytýčiť niekoľko oporných bodov, aby bolo možné rozmyšľať o *skutočnej* (a nie iba *možnej*) existencii takéhoto zjavu.

Tento zjav *de jure* je nemožný bez nevnímateľnosti *de facto*:

„Hľadáme na tvary, ktoré nášmu oku prezentujú štrukturálne vlastnosti viditeľnej oblasti, ktoré však v bežnom živote bezpochyby nevnímame oko žiadneho diváka tak, aby plnili úlohu nevyhnutnú pre život. Z toho dôvodu musíme pre to, čo vyčnieva z tela či slizníc, nájsť širší horizont, do ktorého by bolo možné ho začleniť. Existuje ‚skutočný zjav‘, *ktorého miesto je v širšom poli, než je pole vzájomnej hry morfológických črt a zmyslových orgánov vyšších živočíchov*“ (Portmann 1958, fr. 1996, 154).⁴

1964, 154): „Keď hovoríme o zjave, považujeme za samozrejmé, že tam musí byť aj divák, ktorému sa zjav javí. Nie je to iba nevyhnutný dôsledok nášho jazyka, ale aj ľudskej situácie ako takej. Nemôžeme hovoriť o svete, vedomí, vnútorných odpovediach alebo výrazoch bez toho, žeby sme sa my sami a naša vlastná skúsenosť stali predpokladom každého nášho tvrdenia. V krátkosti povedané, nedokážeme si predstaviť výrazy, ktoré sú vylúčené z poľa vidiaceho oka.“

³ Fr. *spectacle*, najvýstižnejší by tu bol český výraz *podívaná*; pozn. prekl.

⁴ Zvýraznil B. Prévost.

Zvieracie zjavy poskytujú *sentiendum*, to-čo-je-určené-vnímaniu, hoci to neznamená empirickú možnosť ich vnímania. Čo iné by to znamenalo než to, že neadresované zjavy závisia od *vnímania de jure*, ktoré nemôže kopírovať zmyslové ohraničenia, typické pre každý druh či jedinca?

Ak javenie načrtáva výrazové pole, „javenie osebe“⁵, neadresovaný zjav už nie je iba biologickým pojmom, ale transcendentálnym princípom. Neadresovaný zjav však predovšetkým umožňuje novým spôsobom rozmýšľať o určitom *neobjektívnom osebe*, inak povedané, o takom *osebe*, ktoré už nebude späté s čistou a úplnou exterioritou. Je zrejmé, že kantovská opozícia fenomenálneho a noumenálneho nám tu nebude na nič. V prvom rade noumenálne označuje úplne ne-zmyslový prístup k predmetu: ne-zmyslovú, ale čisto intelektuálnu intuíciu. No najmä: vec osebe alebo noumenón ostáva *vecou, predmetom*. Je zbytočné zbaviť fenomén alebo obraz akejkoľvek intencionality, ak ich vzápätí fixujeme v absolútnej objektivite „*veci* osebe“. Predpokladať alebo predstavovať si predmet nezávislý od akejkoľvek zmyslovej intuície, aj keby sme na základe toho vytvorili negatívny pojem noumenónu, nijako neoslobodí zmyslovú intuíciu spod nadvlády subjektu protikladného k objektu.

Osebe obrazu nestojí v protiklade k zmyslovému nazeraniu či vnímaniu, presnejšie povedané, jeho miesto je iba v zmyslovom. Táto zvláštna forma spomínaného *osebe* neodkazuje na žiadnu podobu *izolovanosti*, vďaka ktorej by obraz (jedinečný autentický zjav) stál mimo všetkého. V tejto súvislosti treba pripomenúť, akým spôsobom Bergson používa pojem „osebe“: „Iba zriedkavo má výraz ‚osebe‘ taký silný význam ako u Bergsona, pretože umožňuje priznať veciam skutočnú interioritu. *Osebe* už potom neoznačuje to, prostredníctvom čoho veci nikdy nebudú ‚pre nás‘, ale naopak, to, prostredníctvom čoho sú rovnako aj v nás. Práve v nás sú stále vecami osebe, aj keby sme preto museli vystúpiť z rámcov subjektivity“ (Lapoujade 2010, 66). Vieme, že Bergson na začiatku *Hmoty a pamäti* rozmýšľal o podmienkach možnosti *obrazu osebe*, takže určite neprekvapí, že ho na tomto mieste spomíname. Predstavme si, píše Bergson, obrazový svet pozostávajúci iba z obrazov, ktoré nemožno odlíšiť od vecí samotných. Tieto obrazy nie sú určené pre nikoho, pretože ešte niet reprezentácie, ktorá ich zastaví, „láme“ alebo „odráža“ vo vneme, ako vraví Bergson. Je potrebná prítomnosť zvláštneho obrazu, totiž môjho tela považovaného za „centrum konania“, aby bolo možné uprednostniť určité obrazy pred inými, a takto vytvoriť vnemy závisiace od môjho možného pôsobenia na veci.⁶ Je prinajmenšom zvláštne, že Bergson tu hovorí o „obraze“, keďže ho tradične spájame so zobrazením v zmysle kópie, ako aj s reprezentáciou v zmysle predstavenia (*spectacle*). Tieto klasické definície vždy smerujú k znehodnoteniu existencie *osebe* obrazu v prospech predlohy alebo diváka. Preto bergsonovský obraz nie je ani objektívne jestvujúcou vecou, ani predstavou jestvu-

⁵ Preberáme skvelý pojem Pierra Montebello, ktorý používa v súvislosti s Deleuzom (2009, 213-242): „Paradox výrazu *osebe*“. Autor už krúžil okolo tohto pojmu aj skôr, ale v *Nature et subjectivité* (Montebello 2007) ho ešte jasne neformuloval.

⁶ „*Hmotou* nazývam súbor obrazov, *vnímaním hmoty* tie isté obrazy, usúvzťažnené s možným pôsobením jedného určitého obrazu, môjho tela“ (Bergson 1959, 173; čes. 2003, 16).

júcou výlučne subjektívne vo vedomí: „Obrazom rozumieme určitú existenciu, ktorá je viac než tým, čo idealista nazýva predstavou, ale menej než tým, čo realista nazýva vecou – je existenciou na pomedzí medzi ‚vecou‘ a ‚predstavou‘. Takéto vnímanie hmoty je vnímaním zdravého rozumu. (...) Zdravý rozum nám teda hovorí, že predmet existuje sám osebe a že aj malebnosť, ktorú v ňom vidíme, je v ňom samom: je to obraz, ale obraz existujúci osebe“ (Bergson 1959, 161-162; čes. 2003, 7-8). Neprináleží nám tu komentovať túto mimoriadne subtilnú a chúlolistivú a zároveň slávnú teóriu čistého vnímania. Jej úžitková hodnota je však mimoriadna, a to práve v súvislosti s portmannovským pojmom neadresného zjavu. Treba totiž zopakovať, že je veľmi dôležité, že neadresný zjav je podľa tejto teórie *perciendum*, *sentiendum*, teda niečím, čo je dané, *aby to bolo* vnímané, cítené. Tento zjav však nie je produkováný mojim subjektívnym vnímaním. „Obraz jestvuje iba pre určité vnímanie, avšak nie vnímanie produkuje obrazy. (...) Obrazy sú určené na vnímanie, ale zároveň sú neredukovateľnou danosťou, ktorá prekračuje toho, kto vníma, sú príznakom prítomnosti sveta, ktorý nás presahuje a prýšči z nás, vnemom *fakticky* nevnímateľného, vnemom onoho ‚osebe‘, ktoré je rozsiahlejšie než to, čím je pre mňa – je zároveň čistou vnímateľnosťou osebe, *javením osebe*“ (Montebello 2007, 69 a 70). Bolo by preto nesprávne tvrdiť, že neadresný zjav nemá nič spoločné s vnímaním, keďže je zjavom, *obrazom*. Treba preto povedať, že obraz ako neadresný zjav je expresívny: zahŕňa ma *do seba*, keďže je už *vo mne*. No toto „ja“ nie je viac divákom, subjektom vnímania, rovnako ako toto vnímanie nie je predstavením určeným pre diváka. Už počujeme, ako bude pozitivizmus zdôrazňovať, že tieto obrazy mi „musia“ byť dané v reprezentácii (napríklad na fotografii za pomoci blesku), aby som potom dodatočne vyhlásil tento obraz za neadresný. Znamenalo by to však, že nevidíme, že expresívna úroveň nie je predmetom, ktorý sa objavuje pred alebo pre subjekt, aj keď je súčasťou nášho vnímania, resp. je v ňom prítomný.⁷ Ak ho chceme nájsť, treba hľadať *v sebe*; tieto neadresné obrazy sú vždy zahrnuté v našom pociťovaní. Veď aj my, či už ide o ľudí alebo o ryby, sme jedineční v zjave, veď aj my sme rovnako obrazmi.

Týmto spôsobom otázka „kto vidí?“ nadobúda v súvislosti s neadresovaným zjavom zmysel a treba ju znova položiť. Zdanlivý rozpor medzi *sentiendum* a neprítomnosťou vnímajúceho subjektu mizne. Vnímanie totiž už nie je záležitosťou subjektu: prebýva vo veciach samých. „Skutočný vnem nie je to, že *ja* niečo vidím alebo že som vsunutý do telesnej tkaniny vidiaceho a viditeľného, ale že vec samotná je videním, akoby subjekt zmizol“ (Montebello 2009, 205). Stretávame sa tu presne s tým, čo Deleuze označoval výrazom „percept“: vnemový celok, ktorý získal nezávislosť, nie je už závislý od objektu či subjektu, ale spočíva v sebe: je to vnímanie osebe.

---

⁷ Pierre Montebello podáva veľmi presný komentár: „Úroveň javenia osebe sa *nám javí* ako taká, to znamená, že ju uchopujeme v našom aktuálnom vnímaní. Chceme tým povedať, že toto javenie osebe nevytvárame, ono je už činné v jadre nášho aktívneho vnímania ako to, čo ho prekračuje. Táto úroveň javenia osebe je spojená s tým, čo sa objavuje v našom vnímaní, odvodzuje sa [lepšie by bolo povedať: je zahrnuté v] od neho tak, že cítim, že moje vnímanie obmedzuje rozsiahlejšiu skutočnosť, ktorá je od neho nezávislá a ktorá je v ňom činná“ (Montebello 2007, 170).

K tomuto vnímaniu *de jure* alebo vnímaniu osebe je potrebné obrátiť určité vnútorné videnie, ktoré je doslova videním o sebe, v sebe: prvotným videním, kontempláciou. Je to neodmysliteľné bez plotínovskej inšpirácie kontemplujúcej sa prírody (od Plotína k Whiteheadovi a Raymondovi Ruyerovi), nejde tu ale o personifikovanú (subjektivizovanú) kontempláciu, ako sa to zavše predpokladá, ale o vnútornú skutočnosť vnímania, „kontemplujúcu samu seba, teda prvky, z ktorých pochádzame“ (Deleuze 2005, 200).⁸

V každom prípade ide o formuláciu, ktorá sa neuspokojuje ani s exteriorizáciou interiority, ani s čírou a prostou exterioritou. Naopak, zjav osebe je opisom zvláštneho pohybu interiorizácie, takže treba povedať, že pohyb vyjadrenia nesmeruje zvnútra von, ale všetkému priznáva interioritu. Keďže to nie je subjekt, ktorý by niečomu „prepožičiaval“ túto interioritu, môžeme dospieť k predstave *interiority bez subjektu* alebo presubjektívnej interiority.

Literatúra

- PORTMANN, A. (1961): *La forme animale*. Paris: Payot.
- PORTMANN, A. (1965, tal. 1969): *Aufbruch der Lebensforschung*. Zürich: Rhein Verlag [tal. preklad: *Forme viventi*. Adelphi: Milan].
- PORTMANN, A. (1958, fr. 1996): Selbstdarstellung als Motiv der lebendigen Formbildung. In: *Geist und Werk. Aus der Werkstatt unserer Autoren. Zum 75. Geburtstag von Dr. Daniel Brody*. Zürich: Rhein Verlag [franc. preklad: *L'autoprésentation, motif de l'élaboration des formes vivantes*. Preklad J. Dewitte. *Études phénoménologiques*, 1996, 23-24].
- PORTMANN, A. (1961, angl. 1964): *Neue Wege der Biologie*. Mníchov: Piper [angl. preklad: *New Paths in Biology*. New York: Harper and Row].
- PORTMANN, A. (1968): Préface. In: Theo, J.: *La vie des formes*. Paris: Bordas.
- MONTEBELLO, P. (2009): *Deleuze*. Paris: Vrin.
- MONTEBELLO, P. (2007): *Nature et subjectivité*. Grenoble: Jérôme Millon.
- LAPOUJADE, D. (2010): *Puissances du temps – Versions de Bergson*. Paris: Les Editions de minuit, coll. Paradoxe.
- BERGSON, H. (1959, čes. 2003): *Matière et mémoire, Œuvres*. Paris: Puf, Edition du centenaire [čes. preklad: *Hmota a paměť*. Praha: OIKOYMENH].
- DELEUZE, G. (2005, čes. 2001): *Qu'est-ce que la philosophie?* Paris: Les Editions de Minuit [čes. preklad: DELEUZE, G., GUATTARI, F.: *Co je filosofie?* Praha: OIKOYMENH].

---

⁸ Pozri aj (Montebello 2009, 207): „Byť skutočne v tom, čo vnímame, dosiahnuť bod, kde sa veci zjavia v nás *bez nás*, konajú v nás *bez nás*, sú pociťované bez toho, že by ich pociťovala subjektivita.“

Z francúzskeho originálu *Intériorité, extériorité, expression. A partir d'Adolf Portmann* preložil
Andrej Záthurecký.

Bertrand Prévost
Université Michel de Montaigne – Bordeaux 3
Département Arts
Domaine universitaire
F-33607 Pessac Cedex
France
e-mail: bertrand.prevost3@wanadoo.fr